

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İnkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHUR YET
TAR H
ARA TIRMALARI
DERG S**

Yıl 4 . Sayı 7 . Bahar 2008

YÖNETİM YERİ :
Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Beytepe- ANKARA 06532
Tel: 0312 297 68 70 Faks: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ctad.hacettepe@gmail.com
Tel: 0312 297 68 70/123

CUMHURİYET TARİHİ ARA TIRMALARI DERGİSİ
ISSN 1305-1458

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan yaygın süreli hakemli bir dergidir.
Basıldığı Yer: Hacettepe Üniversitesi Basımevi

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İnkeleri ve nkılâp Tarihi Enstitüsü

CUMHUR YET TAR H ARA TIRMALARI DERG S

Yıl 4 . Sayı 7. Bahar 2008

SAH B

Hacettepe Üniversitesi Atatürk İnkeleri ve nkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

SORUMLU YAZI LER MÜDÜRÜ

Yrd. Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

ED TÖR

Yrd.Doç.Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Prof. Dr. Adnan SOFUO LU
Doç. Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Dervi KILINÇKAYA
Doç. Dr. Ayten Sezer ARI
Yrd. Doç. Dr. Saime Selenga GÖKGÖZ
Dr. Sadık ERDA

HAKEM KURULU

AKBULUT, Dursun Ali, Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
AYTEPE, O uz Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Ankara.
ÇET NSAYA, Gökhan, Prof.Dr., stanbul Teknik Üniversitesi, stanbul.
DAYI, S. Esin, Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
ERTAN, Temuçin Faik, Prof.Dr., Ankara Üniversitesi, Ankara.
GÜNE , hsan, Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eski ehir.
KARAMUK, Gümeç, Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
KÖSTÜKLÜ, Nuri, Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Konya.
ÖZDEM R, Hikmet, Prof. Dr., Türk Tarih Kurumu, Ankara.
ÖZEL, Oktay, Dr., Bilkent Üniversitesi, Ankara.
SARINAY, Yusuf, Doç. Dr., Ba bakanlık Devlet Ar ivleri Genel Müdürlü ü, Ankara.
SEY TDANLIO LU, Mehmet, Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
SOFUO LU, Adnan, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
AH NGÖZ, Mehmet, Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Ankara.
TÜRKE , Mustafa, Prof. Dr., Orta Do u Teknik Üniversitesi, Ankara.
YE LBURSA, Behçet Prof. Dr., Abant zzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
YILMAZ, Mustafa, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Bu Sayının Hakemler

ACUN, Fatma, Doç.Dr., Hacettepe Ü., Ankara.
AYTEPE, O uz, Prof.Dr., Ankara Ü., Ankara.
ATALAY, Bülent, Yrd.Doç.Dr., Trakya Ü., Edirne.
EKREM, Erkin, Dr., Hacettepe Ü. Ankara.
ELMACI, Mehmet Emin, Dr., Dokuz Eylül Ü., zmir.
ERDA , Sadık, Dr., Hacettepe Ü., Ankara.
ERTAN, Temuçin Faik, Prof.Dr., Ankara Ü., Ankara.
GÖKGÖZ, Saime Selenga, Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Ü., Ankara.
GÜNGÖRMÜ , Naciye, Prof.Dr., Ankara Ü., Ankara.
ÖZDEN, Mehmet, Doç.Dr. Hacettepe Ü. Ankara.
KILINÇKAYA, M. Dervi , Doç. Dr., Hacettepe Ü., Ankara.
KURNAZ, efika, Prof.Dr. Gazi Ü., Ankara.
MET N, Celal, Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Ü., Manisa.
SOFUO LU, Adnan, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
AH NGÖZ, Mehmet, Prof.Dr., Gazi Ü., Ankara.
TÜRKE , Mustafa, Prof. Dr., Orta Do u Teknik Ü., Ankara.
YILMAZ, Mustafa, Prof. Dr., Hacettepe Ü., Ankara.

CUMHURİYET TARİHİ ARA TIRMALARI DERGİSİ

YIL 4 . SAYI 7. BAHAR 2008

İÇİNDEKİLER

Saime Selenga GÖKGÖZ, Takdim	1
Makaleler	
Cezmi ERASLAN, II. Meclis'te Kanun ve Kuvvetler Anlayışı	11
B. Bülent BAKAR, II. Meclis Döneminde Ayrılıkçı bir Rum Cemiyeti: Adelfiya	23
Yüksel ÖZGEN, II. Meclis Mebusanında Dış Politika Tartışmaları, 1908-1912	47
Abdullah BAY, II. Meclis Döneminde “Hürriyet” Tartışmaları, 1908-1911	67
Murat KILIÇ, II. Meclis Döneminde Bir Osmanlı Musevi Aydını: Tekin Alp	85
Murat KÜÇÜK URLU-Ali Servet ÖNCÜ, Trabzon-Erzurum Demiryoluna Dair Unutulan Bir Kanun	115
Ercan ÇELEBİ, Sovyet Büyükelçisi Suriç'in Doğu Türkistan Hakkında Raporu ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi: Bir Değerlendirme	157
Melek ÇOLAK, Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé'nin Anılarında Ankara	181
Adıyaman HALICI, Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Yüzellilik Mesut Fânî Bey'in Beyannâmesi	195
Brahim ERDAL, Türkiye'de Devletletçilik Uygulamaları ve Basında Liberal Muhalefet 1940-1945	207
CTAD Yayın İlkeleri	221
Yazarlar	223

Takdim

Karamazov Kardeşler, 1905, 1908: Ahvâl-i İhtilâliyye, İhtilâlcî Gûrûh ve Müfside Muhalefet Üzerine

Saima Selenge GÖKGÖZ

Hacettepe Üniversitesi

Edebiyatın rolünün ve görevinin güzelli i yaratmak ve bireyde çok özel bir heyecan uyandırmak oldu u yolundaki eski *postulat* artık kabul edilmemektedir; aslında, edebiyatın rolünün ne oldu unu kendi kendine sormak her güvenilir ele tirinin ba langıcı olan *a posteriori* bir çözümlemeyle edebî eserin sebebini açıklamak gerekmektedir. Cevabı da, edebiyatın dünya ile olan çifte anlamlı ili kisinde, hem bireysel hem de kolektif olan insan bilincinin özel bir boyutunu olu turdu udur. Yazar: nsanların kendi aralarındaki ve di er eylerle olan ili kilerini yine onların “önüne götüren” ki idir.

‘Tanıklık ve sorumluluk olarak edebiyatı’ bu ekilde ‘yeni ele tiri’ kuramına göre ele alan bir çalı madan (Carlaui-Fillox 1985: 101) yapılan bu alıntının burada aktarılmasının birkaç nedeni var. Nedenlendirmeyi, Dergimizin bu yeni sayısının yerle ti i düzlemde, zihnimizi kurcular mı diyerek cevaplarını bekleyen sorular üzerinden yapmak gerekir herhâlde. Cumhuriyet Tarihi Ara tırmaları Dergisi dördüncü yılına bu yedinci sayısı ile girdi ve bu sayısını yüzyılı deviren ve Tunaya’ya atıfla, Modern Türk Tarihinde-ve tabi bunun tarihyazıcılı ında- bir geçit ve geçi devri özelli iyle Cumhuriyet’in siyasî laboratuvarı olarak içinde yapılan deneylerle ve faillerinin deneyimleriyle bıraktı ı mirasla hâlâ anla ılmayı ve anlamlandırılmayı, derinlikli incelenmeyi bekleyen 1908 Me rutiyeti’ne, bu bir devrimse Me rutiyet devrimine ayırdı. Edebiyatın i levini kendi zamanının Sorumlu Tanı ı olarak ele alan yakla ıma ba lı kalarak, nesnesinin de öznesinin de insan oldu u kesi me ve bulu mada, onun bireysel ve kolektif insanın bilincinin yine hem kendi zamanının hem de zamanını aarak bildirdi i varlık sorunu Edebiyatı, durdurulamayan zamanı mekânda sınırlayarak ama mekânlarla faillerinin etkile melerini arayarak yazan Tarihin e likçisi kılar. Bir devri bilinç

hâlinde içerden sorumlu tanık olarak yazmak (laboratuvarın dü ünen-yapan-eden ve imzalı/imzasız yazan failleri, ve/ya sonradan yazan, tabi hiç yazmama tercihinde bulunan failleri), ve bu sorumlu tanıkları yeniden hâldeki belle e ta ıyan olarak Tarih.

Bu noktada Dil ve Yazı ile belle e ta ıman Tarih için Barthes okumalarının bir parçası olmayı öneriyorum. Nitekim onun ilk yazım dedi i Kriton'un Kıyısında (1933), bu kurmacada, -intihar etmek yerine- dostları hapishanedeki Sokrates'i kaçımaya ikna edecekler; hep birlikte bilgece ve mutlu ya anacak bir dünya kurmak üzere kaçacaklardır. Kaçı özgürlüktür. Burada ancak özet geçilen öykü tam metin okurunu davet eder, yine de gülümsetir ve dü ündürür..

Dostları hapishanede Sokrates'e gelmişlerdi. Kriton kaçığı teklif edendi. Tanrıların yazılmamı yasalarını de il de yeryüzünün yasalarını çineyen mi suçludur üzerine sarsıcı söyleviyle Apollodoros'un, ve ardından Alkibiades'in, Kriton ve Phaidon'un kaçığı acımasızca cazip kılan konuları Sokrates'i dü ündürmü tü, ama hâlâ ikna olmamı tı. Kriton her eyin kolay yanını çabucak buluveren bir insandı, "kaçmaya karar verdirmek için bir ey yetecek, i bu eyi iyi seçmekte" idi. Gardiyanın kula ına bir eyler söyledi. Tanrılardan çok ölümlüleri dinleyen Sokrates'in önüne bir tepsi incir geldi. Onu etkilemediklerini söyleseler de dostları, ah o gümi ı mın incirleri vuru u, sarho eden ılık tadı.. Sokrates bir incir yiyecek olursa ricalarına boyun e mi olacaktı... Aklın en usta saldırılarına kar ı koyan kendisi bedenine mi yenik dü ecekti? Yasalar gibi bo , yasalar gibi fazla saygı duyulmayan eylere mi kendini kurban edecekti? Dü ünmeyi bıraktı, gözlerini yumdu; Alkibiades'in resmetti i kaçığı , Epidauros'a yolculuk, durup dinleni ve bilimi bulacakları, pek bilinmeyen Argolis kenti Tyrinte'deki küçük evi gördü, incirlerin, özgürlü ün canlı simgesi deniz yelinin tuzlu tadına kar ı mı tadını duyar gibi oldu. Elini uzattı ve bir incir yedi... O günün ak amı kendilerini Epidauros'a götüren geminin güvertesinde, Sokrates ve ö rencileri uzanmışlardı...Bir an Kratylos usulca gülmeye başladı. "Ne dü ünüyorsun?" diye sordu Kriton. Kratylos: "Parlak yasa söylevini." dedi... Biraz sonra, Phaidros: "...Ya Tarih?" dedi. "Tarih mi, aldırma, Platon ayarlar o i i!" dedi Sokrates...(Barthes 1990: 13-17).

O uz Demiralp'in bir Barthes okuması olan "Osirisboy" yazısındaki bu öykü üzerine yorumu, onun Tarihe kar ı haz ve keyifle kafiyeli do allı ı seçmi olmasının bütün yazdıklarını belirleyen özgün bir izlek oldu udur. *Kültür ve Tragedya: Kültür Üzerine Denemeler* yazısını (1942) ise *Kriton'un Kıyısında* kadar önemseyen Demiralp, anlamı Do anın de il de Tarihin üretti ini, bunu da dil yoluyla üretti ini söyleyen Barthes'ın 1977'de Foucault'yu selamlayan fiyakalı "Dil ne gericedir ne de ilerici, dil fa ısttir" sözünü açmışlar. Barthes bu sözü

söyledi inde, artık çoktandır dil üzerinden de il de (dil) üzerine dü ünmetedir. Batı'nın Tarih dedi i büyük anlatısını gerçe e denk tuttu u anadilinde bulur. Yine Demiralp, bu ili kide Barthes hakkında, "Dili, egemenlerin ideolojilerinin görünmez silahı hâline getiren do allık ve hakikat yanılısamasını açı a vurdu u" ba ka bir yorumu aktarır. Sokrates'in ayarlama i ini Platon'a yükledi i Tarihle do allık arasındaki kar ıtlık ili kisini bu iki yazısıyla ele alır Demiralp. Barthes henüz dil üzerinden dü ündü ü ça da Tarihi kültür açısından ikiye ayırır *Kültür ve Tragedya*'da: tragedya ve drama ça ları. Tragedya ça larını üçe ayırır ise; Atinalı be inci yüzyıl, Elizabeth Yüzyılı, Fransız Onyedinci Yüzyılı sıralar. Tragedya ça ları yüksek kültür dönemleridir. "Tragedya bir halkın kültürünün en yetkin, en güç ifadesidir." Drama ça ları ise "yanlı bir kültürce yozla tırlımlı kitlelerin" görüldü ü dönemlerdir. (Demiralp 2008: 94, 95)

te tam da, Eco'nun *Gülin Adına* ad verirken dedi i gibi bir romanın adının yorumsal bir anahtar ve romanın da "yorumlar üreten bir makine" sözüne uyup uymadı mı bize de dü ündüren (bir örnek Eco'dan, *Üç Silah örle*'in esasta dördüncüsünü anlatması) *Karamazov Karde ler* (1880) her türlü insanî duygu ve insanlık durumuna dair deh etengiz yapıyla durmakta. Rus'un, Ruslu un (ve Batı'nın büyük anlatısının ne yapsa kenarındaki) drama ça lını sorumlu tanık olarak Dostoyevski, okurunun "önüne koyan"dı. Son romanıdır. *Hamlet*'le ve *Oedipus Rex*'le e tutulur kimilerince. A abey Mitya (Dmitri), van, Aleksey (Alyo a) adlarıyla baba Fyodor Karamazov'un üç o lundan ortancası olan van'ı, küçük karde i rahip adayı Alyo a ile bulu turdu u, 'Büyük Engizisyoncu' ba lı mı ta iyan uzun sahneyi, bu kütleli romanı okuyanlar ancak yeniden geri dönüp okurlarsa bütünde ve *paradoksal* Dostoyevski'de ne ifade etti ini canlandırabileceklerdir. 'Karamazovluk gücünü, Karamazov alçaklı mı' ta iyan (tanrıtanımaz) a abey van'ı, yazgısında hep Ekmek ve Özgürlük arasında seçime zorlanan insanın varolu unun sırrı üzerine-'varolu un sırrı yalnızca ya amakta de il ya amanın nedenindedir'- sayfalarca konu turur yazar-anlatıcı; metin-içi metnin fail konu uru ise Sevilla'lıların gözü önünde binlerce din dü manını yakan büyük engizisyoncu kardinaldir, O'nu; insanları "özgürlü e kavu turmak" için gelen, kendisinden hep mucize bekleneni (: sa:Tanrı) görendir:

... nstanların arasına katılmak istiyorsan, hem de elin kolun bo ...Özgürlük sözcü ünü götürüyorsun onlara yalnızca, oysa onlar basit, do u tan baya ı yaratıklar oldukları için bu sözcü ü anlayamayacaklardır. Korkacaklardır. Deh ete dü eceklerdir. Çünkü ki io lu için özgürlük sözcü ünden daha anlamsız bir ey olamaz! Oysa u kızgın çöldeki ta ları görüyor musun? Onları ekmek yap, insanlar koyun sürüsü gibi gelirler pe inden. Elini çekeceksin, ekmekten onları yoksun edeceksin diye korkudan tir tir titreyerek uysal uysal geleceklerdir pe inden. Ama ki io lunun özgürlü ünü elinden almayı istemedin sen, bu öneriyi reddettin. "Onların bana

ba lılıklarını ekmekle satın alırsam özgürlük nerede kalır? Ama Toprak Ruhunun bu ekmek u runa Sana ba kaldıraca mı, Seninle cenkle ece ini, Seni yenece ini... yüzyılların geçece ini insanların kendi akıllarıyla, bilim a zıyla konu maya ba layacaklarını, dine kar ı suç i lemek diye bir eyin, dolayısıyla günahın olamayaca mı, yalnızca açların bulundu unu söyleyeceklerini biliyor musun? Sana kar ı kaldırılan, senin tapına mı yıkacak olan sancakta “ nsamı doyur, sonra erdem iste ondan!” diye yazıyor. Tapına mın yerinde yeni bir yapı gene ürkünç bir Babil kulesi yükselecek.... Eski do al yasalar yerine yeni bir yasa getiren Sen ki io lunun elindeki özgürlü ü alaca ma daha ço unu verdin ona. yiyle kötüyü seçmekte özgür olmanın ki io lu için huzurdan hatta ölümden daha istenmeyen bir ey oldu unu unuttun mu yoksa?” Ki io lunun vicdanını ve ekme ini elinde bulundurandan ba ka kim hükmedebilir insanlara. Biz Sezar’ın kılıcını da aldık, kılıcı ele geçirince Seni de inkâr edip, Onun pe inden gittik. Ama özgür akıl, bilim, yamyamlık rezaletinin sona ermesine daha yüzyıllar var... (Dostoyevski 2001: 282, 283, 285, 288)

1905’in tanı ı olarak, üç yılı içine alacak ölçekte bir 1905 Evrakı bırakarak ve Manastır’da, Selânik’te nihâyet payitahtta *ilân-ı hürriyet*’in ardından A ustos 1908’de Dersaadet’e dönen, 1889-1908 arasında Osmanlı’nın St.Petersburg sefir-i kebirî olan Hüseyin Hüsnü Pa a’nın selefi, Berlin Andla ması’nın ardından tayin edilip, dönü ünden sonra “ ark Islahatı” ile görevlendirilen Ahmed akir Pa a’dan (1878-1889) devraldı ı ‘Rusya ahvali’ne dair devam eden mühim konular olacaktır: Romanov hanedanını, ve ona sadakatle hizmet eden Rus mülki ve askerî bürokrasiyi, *otokraa* hizmetle bir ve e tutmakla hedef bilerek, bu düzeni yıkmak için yeni bir *meslek-i siyasî* temsil eden Nihilistler. Fakat tek ba ma nihilistler de yoktur. Ahmed akir Pa a’nın 1878-1880 arasında içine alan maruzatı, emperyal Rusya için bu imdilik “bireysel” ve yalnızca hanedan mensuplarına yönelen terör yıllarını, II. Aleksandr’a suikasd te ebbüsünü, nihâyet bu suikasdin gerçekte mesi kar ısında saray ve devlet ricâlinin, korku hâlimden bahseden notlardır. Bir ba ka taraftan bu durum di er emperyal otokratların da derdiydi. Sefir Ahmet akir Pa a’nın, devrin Avrupası’nın da Rusya gibi siyasî polislerini alarına geçirecek olan, emperyal sınırlar arasında (sınırları delip geçmek hiç zor mudur?) kar ılıklı sorunlar da yaratan ve artık 1905’lere do ru ‘vâsî ve deh etli’ sıfatlarını alan nihilistlerin siyasî fikirlerini sanki biraz küçümserken, Dostoyevski’nin *Cinler*’inden (1872), *Karamazov Karde ler*’den ya da ondan önce ça da ı Turgenyev’in Bazarov’undan, (*Babalar ve O ullar*; 1864) ve hâlâ devam eden yankısından haberi var mıydı? üphesiz bu emin olmama durumu bir tarafa, aynı akir Pa a, zamanının “dar ve fakat tesirli özgürlükçü ve radikal genç (anla Osmanlı ba lamı *Jör* ve muhalif) Rus elitinin toplumsal ve siyasal evrilmesindeki dü ünçe çatalla masını, kar ıtlıkları, slavofillerden batıcılara, tutucu ve özgürlükçülerden, bunların

ılımlılarını ve radikallerini Yıldız Mabeyn'e verdi i maruzatında kendi çözdü ü bu "Rusya ahvali"ne dair resmi/resmî olmayan? (bu iktidar ideolojisine kar it) Dilin üzerinden "do al olarak" izlemi tir: Esasta (Sosyalist) Enternasyonal taraftarları ile me rutiyet taraftarlarının varlı mından ve bunların gizli cemiyetlerinden bahs ederken 'Serbestiyet taraftarları' diyerek adlandırdı ı bu muhalif unsurun güç kazanmasının i aretini de "ahali meclisleri" olarak niteledi i *zemstved*arda maliye politikalarına kar ı yükselen seslere; ikâyetlere ba lamı tir. Önceden ikâyete cüret edilemedi ini ifade eden Pa a,-sonradan soyluluk verilen-zadegân arasındaki me rutiyet taraftarlı mın imparatoru rahatsız etti ini de belirtir. Me rutiyet istemiyle düzen de i ikli ine gönderme yapılan "htilâl" sözcü ü, bir kere ve ebediyen bürokrata musallat olacak, tümü teke indirgeyici anlamsal kaymaları zamansal olarak içinde barındarak ve bu sözcü ün anlam gücüyle *mühsid muhalefe* [her iki sefirin jargon kullanımında *fesâdla ihtilâl* daima yanyana, ço ul kullanımda ise meselâ (nihilist) *fesâdât, mühsid* ve (hârekekât-ı) *mühsidkârane* ise 'eyleyen'i (nihilist ve tüm "yıkıcı" radikalizmi) niteleyen olarak yer verilir. Jargon kökte birle ir: *Fesâd* kar ı tedbirler alınmaya ba landı mını da bildirmektedir. Fakat Ahmet akir Pa a tahriratında dikkati çeken nokta, Rusya'da mutlak iktidara kar ı bu gibi 'ihtilâl fesâd'ları olur iken Rusya'nın dı siyasetinde de i menin olmadı ma vurgu yapılmasıdır. Rusya, Panslavizm fikrinde ısrarlıdır. (Gökgöz 2008; Y.PRK.E A 24/30, 19 Nisan 1896)

Peki bu "serbestiyet taraftarları" kimdir? Yine Alyo a'ya "..varsın paralel do rular kesi sin, ben de göreyim kesi ti ini, "kesi tiler" diyeyim" diyen fakat Tanrı'nın yarattı ı dünyayı reddetti ini haykıran, "ba kaldıran" van Karamazov'da, ancak Euclide'le kavrayan insan aklına, ona inanır olsa da "Tanrı mı insanı, insan mı Tanrı'yı yarattı? diye sordururken, aynı van, Tanrı'ya inanmayanlarınsa sosyalizmden, anar izminden, toplum düzenini de i tirmekten, yani ötekilerin tersi sorunlardan dem vurup, konu up duran, bir sonuca varamayan, hep aynı önemli sorunlar etrafından dönüp duran "günümüzün en sivri akıllı (Rus) genci"ni bir çırpıda bo lu a bırakır. (Kendisini yozla tıran yanlı kültür olarak Avrupa'nın "çocu u" olan Rus (yerine Osmanlı-Müslüman-Türk?) ö rencisi ve profesörü de birdir.

Osmanlı Sefiri Hüseyin Hüsnü Pa a'nın ve ata emiliter Mustafa Enver beyin Yıldız Mabeyn'e, Rusya'nın 1905 Me rutiyet deneyiminin, ihtilâlin, ve tabi onu haber veren olay örgüsünün, Rus-Japon harbinin, Potemkin Zırhlısı isyanının, üniversite ö renci boykotlarının, *amele gürûhunun* i bırakmalarının, köylülerin çiftlikleri ya malamalarının, bu *zirai ihtilâllein*, merkezden emperyal ta raya ya maların, yangın, ate e vermelerin, tren baskınlarının, e kıyalı m, Yahudi pogromlarının, kıtlık ve açıklı m, kolera ve tifüsün, I. II. ve III. Duma açılırken, bir taraftan da, bombalamaların, intiharların, siyasileri, mülkî temsilcileri ve askeri, do rudan hükümet temsiliyetini hedef alan 'politika cinayetlerinin',

Baltıklardan, Kafkaslara, Amur'a kadar yayılan 'ahvâl-i ihtilâliyye'nin tanıkları oldu unu, 'harekât-ı müfsidkarâneyi' izlediklerini okumak çarpıcıdır. Sayıca 1900-1905 henüz tarafımdan tamamlanmasa da, 1905-1908 arasında yüze yakın varakta sefir yaver-i ekrem Hüseyin Hüsnü Pa a, Dersaadeti, metinsel olarak da üretti i, bu "ahvale" kar ılık gelen anlam-sözcüklerle bir bakıma, kendi evindeki yangını da bilen olarak "uyarır" bir koyu tonda, ve ayrıntıcı bir kalem olarak yazmış tır. Hüseyin Hüsnü Pa a neticede "müstebid" Abdülhamid'in hariciye bürokratıdır..

Türkiye'de, özellikle Abdülhamid devri incelemelerinin, ve Jöntürklü ün ttihatçılı a uzanan çizgisinde Osmanlı'nın 1908'ini çalı an genç ara tırmaçılarda - bu sahanın ehillerini yeniden dü ünmeleri içeren referans bilmelerle-, 'me rutiyet rüzgârı' ya da 'me rutiyet romantizmi' benzeri kalıp vurgulardan artık sıyrılıp, "devrimler" üzerine kendi dü ünmelerimizi, ve Osmanlı'nın merkeze yerle ti i düzlemede kar ıla maları-kar ıla tırmaları kurmak, Rus için i leyen bu dünya zamanını bilmek ve anlamak, aynı zamanın Müslüman Do u için de i ledi ini bildikte, mutlak bir gerekliliktir. Bu gereklilikte, müstakil bilmelerin yanında kesi me ve birbirini izler olarak bilme ve anlama arttır: Rus, Türk ve ran ba lamı etkile melerini sistemli bilme ediminin öne geçirilmesi ye lenir. Yine bu düzleme eklenmesi ihmale gelmeyecek içerikte emperyal çe itliliklerin, aslı olanın dı nda "devrim" faileri olarak rolü ve etkinlikleri, öznel ba lamları emperyal zemine yerle tirilerek incelenenilmelidir. Meselâ Rus Dumalarında (1906-1916) Müslüman mebusların faaliyetlerini yetkinlikle inceleyen Tatar tarihçi Dilara Usmanova'nın (Usmanova 2005) ve yine Salavat shakov'un Rusya Müslümanlı ını Bol evik Devrimine yerle tiren eserleri (shakov 2004) bu ba lamda kayda de erdir. Türkiye'de önceden devreden sorunsallara yenileriyle beraber, yeni yakla ımlarla, sorunsalla tırmalarla, neticede ba ta derinlikli okumalarla, kaynak dile hakimiyetle, ar ivler arası ilgi mutlaka kurulup bilgi denetlemesi içeren incelemelerle müstakil ve dizgesi olması gereken Rusya bilgisi kurulmayı beklemektedir. Öyle ki ko ut/kar ıt düzlemler ve söylem-anlam alanları iki "devrim" için herhâlde bulunabilir. Gerçi Batı'da bu türden ili kiyi kuranlar, ran'ı da dahil ederek vardır.

Manastır'ın derhal "Hürriyet" adı verilmi meydanında "Ya Kanunu Esasî ya Ölüm" diye ba rılırken, Mekteb-i Harbiye Ders Nazırı Vehip Bey "Hürriyeti" ilân eden bu nutukta Tunaya'nın belirtti i gibi Osmanlı *vatanı ları* nesillerin bekledi i cevapları ilk olarak dinlemi leri. Osmanlı Me rutiyetinde her ihtilâl belgesindeki "içtimaî mukavele" te et geçilmemi tir Meydanda Kanunu Esâsî'yi korumak için and içilmi tir (Tunaya 1959: 8, 9):

Hürriyetin ilâm otuz bir senelik zulme son vermi tir. Uzun çabaların mahsülü olmu tur. Vatanın en namuskâr, en gayretli, en hamiyetli hürriyetseverlerini zindanlardan kurtarmı tir. Aynı zamanda slâmın siyaset prensipleri gerçek de erlerini

kazanacaklardır. Adalet, me veret, hürriyet ve uhuvvet bundan böyle gerçekle me yoluna girmi lerdir” Kanunî Sultan Süleyman devrinden beri Padi ah’la millet arasına çekilen kafes kırılımı tır.

Geç dönem Yıldız Evrakında nadiren rastlansa da *Moskof*’ya da tercih etti i gibi *Rusyalı*nın Kanlı Pazar’ının (9 Ocak 1905) ardından “Çar hazretlerine (Cellad) ve (Katil) namile yâd...” etme yalnızca Peterburg, Moskova sokaklarında görülmez, Osmanlı Paris Sefiri de yazar Yıldız Ba kitâbete. Sefir, “erbâb-ı kıyâm” hakkında Paris’ten, *Marselleisî* bir millî mar a çeviren ve dillerinden dü ürmeyen bu *ihtilâli güruba* (Osmanlı hürriyetperveri de, yı nları da söylemeyecek mi?) ‘hilkaten ve terbiyeten ve fikren ferd-i serbestî taraftarı olan ve her nerede ne sebebe olursa olsun bir hükûmet aleyhinde hürriyet nâmına hareket iden e hası haklı ve haksız diyerek sahâbet ve himâyet’ eden Fransızların, bu hürriyet kalesinin “vatandaşlarının” teveccühünü aktararır. Osmanlı’nın Avrupa emperyal ba kentlerinden Rusya ahvali hakkında matbuat ve resmî mahfillerin görü lerini *dakik* izleyip yansıttıklarını Yıldız Evrakı tanıklar. Burada aslında izlenen “sürgün romantik” olmaktan çıkan entellektüalizmin sürgünlükte teveccüh gördükleri seviyede, -1917’yi hazırlayan olarak 1905-devrim sonrası, diasporalarını da kurdukları bu ülkelerde, kendileri için *serbestiyet* mümkün kılan (iç-dı) siyaset ortamını kullanma biçimleri, “çocukları” oldukları dü ünçe ve siyaset eyleyenlerini kendi “davalarına” nasıl katabildikleridir. Sefirin aktarımında, halk yı nları bir tarafa Fransız Meclisindeki fırka temsiliyetindeki iktidar dı ı radikalizmi (Sosyalistler ve Sosyalist htilâlciler) vurguyla vermesinden bir anlam çıkar. Rusya’nın Fransa’ya istikraz meselesi taraflar arasındaki sorundur, Aksa-yi ark meselesinden (Rus-Japon harbinde yenilen Rusya) dolayı ciddi yekûn tutan bu mebla ı ödeyemeyece ini de bildirmesidir (Y.PRK.E A 47/13, 28 Ocak 1905). çerden dı arı ta arak artık, Rusya imparatorlu unun merkezden ta raya meydanlarında, sokaklarında ve kı lalarında ‘ihtilâlcüyâne arkılar’ söyleyen Rus çocu u, herhâlde ‘paralel do ruların kesi mesi’ için *kıyandadır*..

‘A ırılıklar ça ma’ girilmi tir bir kere. Yı nlar kaderciliklerini yenmi ler midir? Yı nlar taleplerinde aynıla makta mıdır? Ya da bırakınız bir talepleri var mıdır? Bu da Ekmek mi özgürlük müdür? Kendi yı nlarını galeyana getirecek Türk Jakobenleri ttihatçılar da, gündüzleri Adliye Nezareti avlusunda “müstebit u aklarına” meydan daya ı atılması seyredilse de, ve nihayet müstebiti devirseler de “en yüce fedakârlıkla, en hayal kırıcı a ırılıkları” yan yana yürüten bir ihtilâlcî ku aktı. (Tunaya 1976: 76, 85) Peki bu ku akta *Efruz Bekler* ve *Aydemîter* nerede durmakta? (Metin 2008) Yoksa gerçekten bu ku ak, *inkılâhtan ihtilâli* ayırmasını bilmekle (?) artık, hem metinsel hem de ya am deneyiminde, ya anan her “yeni”yi eski ya da gelenek dedi ini bozmanın, ala a ı etmenin, yı kıp kırmanın, çizip buru turup atarak gözünün önünden çıkarmanın-artkafada izi kalsa da-ezip geçmenin, di erine yol vermek üzere ortalı ı silip süpürmenin

hiç de o kadar birden, anî, ve basitçe olamayacağı mı doğaldır ya amaç gerçeğini içeren eylemlilikle ve fakat tarihsel direnme odaklarını da doğurarak yerini de yerine bıraktı mı? Bıraktı. Öyle ki Mevritiyet Türkçülerinin “Türklerin Fâidesine Çalı ır” dergisi *Türk Yurdu*nda Akçurao lu Yusuf’un herhâlde, derginin idaresi adına Birinci Meclis-i Mebûsân Encümen-i Mahsusu’nun Mazbata Muharriri Ahmed Ferid bey’e, 24 Mart 1328 tarihli *Kanun-ı Esâsî-i Vilâyât* üzerine yazmasını rica ettikleri makaleninin giri indeki kısa imzasız yazının içerik de eri tartı ma götürmezdir, hatta Türk *politik insan*ının varlığı noktasında zaman a mına u ramamı gibidir: *Türk Yurdu*ndaki bazı yazarlı/imzalı/imzasız makalelere veya yazıların hemen öncesinde yazılan bu gibi kısa giri yazılarının içerikleri bakımından kimin kaleminden çıktığı meselesi dahi önemlidir. Atıf yapılan ba lamda oldu u gibi, bu kanunun önemine yönelik kullanılan ‘..Memalik-i Osmaniye’de halkı kendilerine en yakın ve en malum memleket i lerine karı tırarak “ahali” hazırlayan dare-i Vilâyât Kanunu...’ cümlesinde önemli kısım yazarın, kendi turnak vurgusu da olan “ahali”dir: Ba lam, ‘*Ahali’yi hazırlama* meselesinin yönetenin gündemine kaçınılmaz olarak girmesini tahrik eden ve ya anan devre adına veren “düzen” (*idare-i me ruta, me rutiyet* fakat hangi *nevâ*) de i ikli inin az, öz ve tam bir açıklıkla nasıl kavranıp yorumladı mı anlamak açısından kayda de erdir. Sözcü ün *Osmanlı hürriyetperver*inin idhal etti i kök-ülkesininin diliyle, Fransızca kar ılanması zarurîdir, ço ul/tekil farkı gözetildi ine i aretle, tekil kullanılmayarak hemen paranteze alınır: *ciyens*. Sözcü ün bu maksatlı kar ılı ıyla Türkçesinin yeni bir anlamda kullanıldı ı beyân edilir; *ahalkin* her bir *ferd-i millet* olur; ‘..*millet(in) yani efrâd-ı ahalkin*..’, nihayet ba lamın sonunda ‘...(müstaid) halktır. *Hakimiyet-i milliyet* 1912’de metinsel olarak hükmeder. Fakat nasıl? Sürünün kendini yönetecek Çobanını seçip, kendisi de sürüyü (*memleketin* sahibi olarak sürü: *kendilerinin* ve *memleketin idaresine az çok karı ma*) yönetme iradesine katılmak üzere seçilip kendisi için- artık *hukuker* talep eden ve talebi kar ılayan, amaç-araçları denetleyen de olması. Tabi artık sürü müdür? Bilinmez, zira bunun dahi *ahali* için merasimden öteye geçmeme ihtimali vardır. Nitekim “Hazırlama” fiilinde saklı güç bu ihtimali safdı ı bırakmak için kullanılmı olsa gerektir. Bu durumda fiilin kipli i de önemlidir. Zorunluluk içeren kiplik *toplumsal* ile *politik*in denkle ti i *vatandaşlık* bilincinin in asıdır; ‘idare-i me ruta teessünü isteyenler (kim onlar?) her eyden evvel ahali yani kendilerini ve memleketlerini idareye *az çok müstaid bir halk hazırlanabilirler*’ bunun için de yazarın diliyle ‘*efrad-ı ahalinin tamamen icra-yı hükümete biraz karı abilmesi için bile seviye-i fikriye ve ilmiyesinin hayli yüksek bulunması elzemdir*’. Peki bu ‘müstaid halk’ın yoklu u ne anlama gelmektedir?

Me rutiyetin en kısa ve sade tarifi, “Ahalinin memleket idaresine az çok karı ması”dır. Bu karı manın derecesine göre me rutiyetin de envai olur. Bazı me rutiyetlerde halkın ancak bir kısmı o da muayyen bazı meselelere i tirak edebilir. Fakat öyle me rutiyetler vardır ki, memleketin bütün idaresi ahalinin eline geçmi tir. te bu

son nevide millet hakikaten hakimdir, “hakimiyet-i milliye” mevcuttur. Milletin yani efrad-ı ahalinin tamamen icra-yı hükümete biraz karı abilmesi için bile, seviye-i fikriye ve ilmiyesinin hayli yüksek bulunması elzendir. Yoksa falcılarla, münecimlerle, rüyalarla hacı velilerin bayraklarıyla hakimiyet-i milliye iddiasına kalkı anların, Allah esirgesin, yabancılara mahkûm olmasından pek korkulur. Bir memlekette idare-i me ruta teessüsünü isteyenler, her eyden evvel ahali (citoyens) yani kendilerini ve memleketlerini idareye az çok müstaid bir halk hazırlamaladırlar. (*Türk Yurdu*, Yıl 1, Sayı 5, 31 Mayıs 1328/13 Haziran 1912: 254)

Bu devri, 1905 ve 1908’i birer *prologue* olarak anlamak ve 1908’i çe itli cepheleriyle yeniden dü ünme fırsatını bu sayıda ilk be yazı ile yakalamak mümkün. Dosya dı nda kalan yazılar ise, *prologue* sonrasını yine merak eden okurlaradır.

Ankara, 30 A ustos 2008

Kaynaklar

BARTHES, Roland (1990) Kriton’un Kıyısında, *Yazı ve Yorum*, Haz. ve Çev. Tahsin YÜCEL, Metis Yayınları, stanbul.

CARLAUI, J.C. -J.C.FILLOX (1985) *Edebi Ele tiri*, Çev. Ay e Hümeyra ÇAKMAK, Kültür ve Turizm Bakanlı ı Yayınları, Ankara.

DEM RALP, O uz (2008) Osirisboy, *Kitaplık*, Roland Barthes “Yazma Arzusu” (Dosya) 116, Mayıs: 92-99.

DOSTOYEVSK , F. (2001) *Karamazov Karde ler*, Rus.Çev. Ergin ALTAY, leti im Yayınları, stanbul.

GÖKGÖZ, Saime Selenga (2008) II. Abdülhamid Devri Türk-Rus li kileri Ara tırmalarına Yeni Perspektifler: Yıldız Tasnifi ve Osmanlı Hariciye Nezareti Belgeleri, *International Conference “Archival Branch of Oriental Studies”*, Moscow, June 23-25.

SHAKOV, Salavat (2004) *Rossyskie Musulmane i Revolutsiya 1917-1918*, zd. “Sotsial’no-Politiçeskaya Mısl”, Moskova.

MET N, Celal (2008) II. Me rutiyette Türkçü Ütopya: *Yeni Hayat, Modern Türklük Ara tırmaları Dergisi* Cilt 5, Sayı 3, Eylül.

USMANOVA, Dilara (2005) *Musulmankie Predstaviteli v Rossyskom Parlamente 1906-1916*, zd. “Fen”, Kazan.

TUNAYA, Tarık Z. (1959) *Hürriyetin İanı*, Baha Matbaası, stanbul.

TUNAYA, Tarık Z. (1976) II. Me rutiyetin Siyasi Hayatımızdaki Yeri, *Türk Parlamentoculu unun İlk Yüz Yılı*, Ankara.

Türk Yurdu(1912), Yıl 1, Sayı 5, 31 Mayıs/12 Haziran.

Ba bakanlık Osmanlı Ar ivi [BOA, *stanbu*], *Yıldız Tasnif Perakende Evrakı Elçilik, ehbenderlik ve Ata emülterlik Tahriyatı* [Y.PRK.E A], 24/30, 19 Nisan 1896; Y.PRK.E A 47/13, 28 Ocak 1905.